

A „fordulat” és az agrártudományi elit (1946 ősze – 1948)

N. SZABÓ JÓZSEF

Kulcsszavak: felsőoktatás, reform, Magyar Tudományos Akadémia átalakítása, egyetemi tanári kinevezések, habilitációk.

JEL-kód: R5, R50.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az 1945–1946-os rendszerváltozás a legkisebb átalakulást – a többi elitesporttal összehasonlítva – az agrártudományi elitben okozta, mivel ennél a csoportnál volt a legalacsonyabb a hatalmi beavatkozás az igazolások és a bélistázás idején.¹ Az okok között található, hogy a politika részéről ekkor még nem érkezik komoly kihívás az agrár-felsőoktatással szemben, továbbá az, hogy az új agrártudományi elitbe „bekerülni” szándékozók ekkor még nincsenek abban a helyzetben, hogy a régi elitet lecseréljék.

Változás a hegemóniára törekvő, majd a monopolisztikus hatalmat megvalósítani szándékozó Magyar Kommunista Párt (MKP) radikális politikai fordulatával következik be.

Az MKP az egyetemi reform részeként 1948. június 8-án elkészítette az agrár-felsőoktatás átalakításának tervét. A kommunisták a mezőgazdaság perspektivikus káderszükséglete, a tervezett és megvalósítandó kollektivizálás miatt szükségesnek tartották a felsőfokú mezőgazdasági képzés radikális átalakítását. Ennek érdekében nagyarányú szervezeti változtatásokat terveztek. A párt egy szocialista nagyüzemi mezőgazdaságot szolgáló agrár-felsőoktatás létrehozásában gondolkodott. A célkitűzés keresztülvételének azonban sok feltétele hiányzott, különösen nagy gondok voltak az új oktatói kar megteremtésénél.

A kommunista reformelképzelés miatt igen sok tanszék megszűnt volna, és a jól felkészült tanári kar elbocsátására, illetve „rendkívüli állományba” helyezésére került volna sor. Mivel az új szocialista oktatói kar létrehozásának feltételei ekkor nem voltak meg, ezért a tervezetből a káderpolitikai rész „kimaradt”. Néhány reális célkitűzést tartalmazó terv egészéről azonban meg kell állapítani, hogy a többi felsőoktatási ágazati tervvel összehasonlítva a mezőgazdasági képzés volt a legkevésbé kidolgozott és a legszínvonalatlanabb.

A fordulat időszakának jellemzője volt még, hogy az agrár-felsőoktatás és a tudományos elit helyzete tovább romlott, a tudományterület akadémiai pozíciói is visszaszorultak.

¹ Az agrártudományi elitet 1945–1946-ban érintő kérdéseket, tudománypolitikai lépéseket a *Felsőoktatási reform és az agrártudományi elit (1945-1946)* című, a *Gazdálkodás* 1996. 3. számában megjelent tanulmányomban részletesen feltártam és elemeztem.

POLITIKAI VÁLTOZÁSOK ÉS AZ AGRÁRTUDOMÁNY

A magyar politikatörténetben a „fordulatot” jelentő III. kongresszuson, 1946. szeptember 28. – október 1. között a kommunisták deklaráltan is szakítottak az eddig általuk is többé-kevésbé betartott demokratikus játékszabályokkal, ugyanakkor a pártkongresszusnak a tudománnyal kapcsolatos elképzeléseiben mindez nem tükröződött.²

Az 1947. január végén megjelent 3 éves terv elképzelései viszont már egy „átgondolt” kommunista tudománypolitikai koncepcióról tanúskodnak. A párt itt megfogalmazta, hogy a tudományos kutatásoknak összhangban kell lenniük az ország termelőerőinek a fejlesztésével.³

Az MKP a tudományos kutatás fő erőit a gazdasági fejlődést elősegítő tudományokra kívánta koncentrálni. A legjelentősebb tudományos célkitűzések ebből következően a műszaki és agrártudományok területén fogalmazódtak meg. A párt az ipari kutatások mellett ezért egy mezőgazdasági kísérleti állomás felállítását is tervezte.⁴ 1947-ben a tudománypolitika központi kérdése a finanszírozás, a kutatási célkitűzések iránya, valamint a tudományos életben keletkezett nehézségek felszámolása volt. A tudományos élet problémái és a megoldásra adandó válaszok a tudósokat a háború befejezése óta foglalkoztatták. A téma 1947. február 6-án, az 1946–1947-es költségvetési vitában a politikai érdeklődés előterébe került. A képviselők egy része – köztük a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert – úgy ítélte meg,

hogy az állam nem támogatja társadalmi fontosságának megfelelően a felsőoktatást és a tudományos életet. Különösen a természettudományok támogatását látták problematikusnak.⁵

Mind a tudományos élet, mind a politikai pártok részéről kritizált állami támogatás az 1947–1948-as évben megnőtt. Az állami költségvetést 1948. február 10-én beterjesztő Lupkovics György független kiscsapatpárti (FKGP) képviselőtől megtudjuk, hogy tudományos célokra az elmúlt évi 5 millió helyett 11 millió forintot irányoztak elő, egyetemekre, főiskolákra 28 millió helyett 65 millió forint lett előterjesztve. Ez a viszonylag magas felsőoktatási tétel úgy keletkezett, hogy ebben az évben a klinikák felszerelésére jóval nagyobb összegeket fordított a költségvetés.⁶ Az agrártudományok támogatásának fontossága azonban sem a pártok, sem a tudományos közvélemény részéről nem fogalmazódott meg.

A mezőgazdasági tudományokban, valamint a felsőoktatásban és az MTA munkájában részt vevő kutatók pozíciói 1946 őszétől tovább gyengültek, bár a nem hagyományos agrártudományok területéről Mócsy János nemzetközi hírű állatorvost december 19-én az MTA rendes tagjává választották. A mezőgazdasági tudományok akadémiai pozíciói nemcsak azért romlottak, mert a tudományterületről újabb kutatók nem kerültek be az Akadémiára, hanem azért is, mert az 1949. november 19-i „átszervezőskor” Doby Gézá, Kuthy Sándort és Surányi Jánost tanácskozó taggá minősítették. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy megfosztották őket MTA-tagságuktól.⁷ Az 1949-es

² *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai (1944–1948)*. Kossuth Könyvkiadó, 1967, 272. p.

³ *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai*, 385. p.

⁴ *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai*, 386. p.

⁵ *Nemzetgyűlés Naplója*. VI. kötet. Hiteles Kiadás. Budapest, 1952, 146–150. pp., 637., 664. p.

⁶ *Országgyűlés Naplója*. II. kötet. Hiteles Kiadás. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Budapest, 1948. 744. p.

⁷ *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1975*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975.

„reform” idején tanácskozó taggá visszaminősített akadémikusok valamennyien tudományos kiválóságok voltak, a döntés ezért súlyos tudománypolitikai hiba volt.

Az agrártudományok mellőzöttségét, illetve szerepének csökkenését jelzi az is, hogy 1946 ősztől 1948 végéig a tágan értelmezett mezőgazdasági tudományok területén egyetlen habilitációs eljárásra sem került sor. Valamivel jobb volt a helyzet a professzori kinevezések terén. 1947 júliusában Magyar Pált kinevezték a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bányászati-Kohászati Karának Erdőgazdasági Tanszékeire egyetemi tanárnak.⁸ Novemberben kapta meg professzori kinevezését ugyancsak az Erdőgazdaság Tanszéken Lámfalussy István.⁹

Az újonnan kinevezett egyetemi tanárokról megállapítható, hogy megérdemelten kaptak katedrát. Magyar Pál erdőmérnök az erdészeti növényföldrajz, főleg a sziki és homokterületek növényökológiájának kiemelkedő művelőjeként volt ismert, Lámfalussy István pedig az erdei vasutak tervezésével, valamint a fakitermelés és feldolgozás tudományos megalapozásával szerzett szakmai elismerést.

JAVASLAT AZ AGRÁRKÉPZÉS ÁTALAKÍTÁSÁRA

Amint azt a fentiekben bemutattuk, a pártok a háború után a legkisebb érdeklődést a mezőgazdasági képzés iránt tanúsították. A politika érdektelensége az agrár-felsőoktatással kapcsolatosan 1946-ban is folytatódott és ez a negatív hozzáállás 1947-ben sem változott. Kivételt jelentett a Magyar Kommunista Párt tudománypolitikája. A kommunisták 1948 nyarára, az egyetemi reform részeként elkészítették az agrár-felsőoktatás átalakítására vonatkozó elképzeléseket. Előtte azonban február 28-án a Központi Vezetőséghez (KV) me-

morandum érkezett a felsőfokú mezőgazdasági oktatással kapcsolatban. A jegyzéket a pártközpontba két oktató, valószínűleg a mosonmagyaróvári osztály tanárai, egy tanársegéd és egy professzor juttatta el. Szerintük az agráregyetemen ugyanaz a szellem érvényesül, mint néhány éve: az oktatók többsége továbbra is földreformellenes. Rossz véleményük volt az FM egyes, valójában felkészült vezetőiről is. A memorandum „benyújtói” a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Főosztály éléről ezért dr. Solti Ernő és dr. Mészáros Oszkár eltávolítását kezdeményezték. Támadták az egyetem mosonmagyaróvári osztályának vezetőjét, a szakmailag kiváló Varga Kiss Ernőt is, akit a demokratikus átalakulás legnagyobb ellenségének tartottak. Hasonlóan vélekedtek Groffits Gáborról, a magyar mezőgazdasági építészet egyik legnagyobb, nemzetközileg jegyzett alakjáról is.

A felterjesztők az óvári osztály további három tanárát szintén a demokrácia esküdt ellenségének tartották, így Gruber Ferencet, Baitner Károlyt és Szabó Albertet. Grubertet és Baitnert züllött alakoknak is nyilvánították. A személyeskedő és alaptalan vádak azért is nagyon igazságtalanok voltak, mert Baitner a mezőgazdasági vegyészlet egyik kiváló művelője volt. Munkásságát kilenc könyv, illetve jegyzet bizonyítja, Gruber pedig a magyarországi gyepgazdálkodás nemzetközileg is jegyzett szakemberévé vált, aki fontos szerepet játszott a zöldmező-mozgalom szervezésében.

Az oktatók konkrét megnevezése nélkül a debreceni, a keszthelyi és a budapesti osztály tanárait szintén reakciósnak minősítették a memorandum készítői. A KV-nek a következőt javasolták:

- a közigazdasági és jogi tanszékek élére baloldali személyek kerüljenek;
- mindenütt állítsák fel a marxista tanszékeket;

⁸ Köznevelés, 1947. 13. sz.

⁹ Köznevelés, 1947. 22. sz.

- a korrupt elemeket távolítsák el;
- a Földművelésügyi Minisztérium szakoktatásügyi vezetőit cseréljék le;
- továbbá kezdeményezték a közgazdaságtan, üzemtan, agrárpolitika és jogi előadók felülvizsgálatát.¹⁰

A memorandum elképzelései konkrétan nem épültek be az ekkor már formálódó kommunista tantervbe, de a szemlélete valószínűleg „hasznosulhatott” az MKP-tervezetben.

Az MKP értelmiségi osztálya 1948. június 8-án az egyetemi reform részeként elkészítette agráregyetemi reformjavaslatát. A kommunisták szerint a tervezett reformra elsősorban azért van szükség, mert a földreform és a tervgazdálkodás mélyreható szerkezeti változást idézett elő, amit az agrár-felsőoktatás viszont nem követett. A párt szerint reformra azért is szükség van, mert az 1945-ben szervezett Agrártudományi Egyetem a volt horthysta felsőfokú agrárszakoktatás intézményeinek mechanikus egybevonásából jött létre.

Az MKP a mezőgazdaság perspektivikus kaderszükséglete, továbbá a tervezett és megvalósítandó kollektivizálás miatt is szükségesnek tartotta a mezőgazdasági felsőoktatás átalakítását. Erre a kommunisták szerint azért is szükség van, mert az agrár-felsőoktatás 1947-ben mindösszesen 330 diplomást bocsátott ki, ebből 220 volt a mezőgazda, 100 a kertész, szőlész és borász. A párt a megváltozott helyzetben viszont úgy ítélte meg, hogy a szakemberek iránti szükségletek a szövetkezetek kiépülésével és a gazdaság intenzifikálásával nagymértékben növekszenek. A 220 mezőgazda helyett 950, a 100 kertész, szőlész és borász helyett 435 diplomást kívántak kibocsátani. A párt szerint a reformot az egyetem diszfunkcionális szerkezete és működése is indokolja. Ezt bizonyítja az is, hogy az agráregyetem 4 karán és 4 osztályán folyik

az oktatás. A mezőgazdasági kar 64 tanszékének egy része betöltetlen, a debreceni osztály 16 tanszékéből 7 szintén betöltetlen.

Az MKP a tanszékek felszerelését elavultnak és a tudományos kutatásra alkalmatlannak ítélte. A professorok nagy részét a feudális nagybirtok tiszti karából kikerült oktatónak tartotta. A Magyar Kommunista Párt a Magyar Agrártudományi Egyetem minimális politikai és szakmai nívóját csak úgy látta biztosítottnak, ha ideiglenesen megszüntetik a keszthelyi és a budapesti osztályt. A kommunista tervezet szerint a mezőgazdasági kar eddigi 64 tanszékéből 26 maradna az óvári és a debreceni osztályokon. Perspektivikusan a kommunista felsőoktatás-politika azonban számolt a budapesti osztály felállításával. A megszüntetendő keszthelyi osztály helyére az elképzelés ekkor csak középiskolai oktatási centrumot tervezett.

A Kertészeti és Szőlészeti Kart az MKP ugyanakkor Budapesten kívánta hagyni. Egyelőre az Erdőmérnöki Kart a párt a Műegyetem kötelékében kívánta elhelyezni, de szervezeti hovatartozása és Sopronból való esetleges áthelyezését további vizsgálat tárgyává kívánta tenni. Az Állatorvosi Kart is egyelőre szervezeti kötelékben kívánta tartani. Lényeges változást jelentett a reformban, hogy a Magyar Kommunista Párt az Agráregyetemet a Földművelésügyi Minisztériumból a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe kívánta helyezni.

A tervezett tanulmányi reform abból indult ki, hogy a mezőgazdasági kar csak általános képzést ad, specializálódni sem mód, sem lehetőség nincs, ezért az új mezőgazdasági karon már csak 3 évig lenne általános mezőgazdasági oktatás. Ennek a képzésnek a keretében nyert volna megoldást a hallgatók közgazdaságtani és világnézeti képzése. Az utolsó két félévben

¹⁰ Párttörténeti Intézet Archívuma (PTI. Arch.) 274-24/17. (A kutatás idején Párttörténeti Intézet, jelenleg Politikátörténeti Intézet.)

a szükségleteknek megfelelően gyakorlati irányú speciális oktatást kívánt folytatni. A kommunista tervezet szerint Magyaróvár a növénytermelésre és növénynevelésre, a rét- és legelőgazdálkodásra specializálna, Debrecen viszont az állattenyésztésre, a tejgazdálkodásra és a baromfityésztésre készítené fel a hallgatókat.

A kommunista tervezet szerint a budapesti agrár egyetem teljes kiépítéséig az agrárközgazdászok képzését a közgazdasági egyetem oldotta volna meg. A képzést a párt úgy képzelte el, hogy a vidéki karokon eltöltött 3 év után az új közgazdasági egyetemen 2 félév lehallgatása után nyernék el oklevelüket.

A reformtervezet számolt azzal is, hogy nagyarányú személyi változásokra kerül sor. A mezőgazdasági kar keszthelyi osztálya megszüntetésével és a budapesti osztály ideiglenes szüneteltetésével 38 tanszék vált volna „feleslegessé”. A párt a politikai és szakmai szempontokból „használatlan” tanárokat rendelkezési állományon kívül kívánta helyezni. A közigazgatási és világnézeti tárgyak előadásával marxista szemléletű tanárokat szándékoztak megbízni.¹¹

A kommunista tervezetből látható, hogy az MKP az MDP létrejötté idején igen nagy politikai kihívást intézett az agrár-felsőoktatás és ezzel párhuzamosan a felsőszintű agrárigazgatás és az FM-ben dolgozó agrárszakértők ellen. A tervezet már egy szocialista, nagyüzemi mezőgazdaságot szolgáló agrár-felsőoktatás létrehozásában gondolkodott. Mivel az átalakítás elsősorban a kommunista politikai célokat kívánta segíteni, ezért sem a régi, háború előtti magyar mezőgazdaságot, sem a paraszti birtokot preferáló gazdaságok káderezését nem óhajtotta fenntartani. 1948 júniusában

már kimondottan szerepel az anyagban a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság szolgálata. A politikai-ideológiai célok megvalósítását elősegítő reform komoly tudománypolitikai hibája a szakmailag és tudományosan kritizált „rég” professzorok eltávolításának kezdeményezése.

A tervezetből az is látható, hogy a kommunista felsőoktatási reformterv egyik leginkább megvalósíthatatlan területe az agrár-felsőoktatás volt. A „reform” egyik legfontosabb részének, az új oktatói kar létrehozásának 1948 júniusában azonban a legminimálisabb feltételei sem voltak meg. Nem véletlen, hogy a reformtervből ez teljesen kimaradt. A tervezet június 8-i elkészítése után a kérdés nem került a kommunista politika fontos területei közé. A Magyar Dolgozók Pártja létrejöttét megelőző MKP IV. kongresszus még csak nem is foglalkozott az egyetemi reformmal. Hasonló volt a helyzet a kommunistákkal egyesülni szándékozó baloldali szociáldemokraták XXXVII. kongresszusán. Az egyesületi kongresszus határozatában sem szerepel a felsőoktatás kérdése. A Magyar Dolgozók Pártjának június 12–14-i programnyilatkozata csupán két mondat erejéig foglalkozik a főiskolai oktatás reformjával.¹²

Az MKP tervezetét a Magyar Dolgozók Pártja Köznevelési Bizottsága 1948. június 22-én együttes ülésen vitatta meg és azt a tartalmi és szervezeti kérdéseket illetően egyes módosításokkal elfogadta. Ezt követően a VKM négy reform-előkészítő bizottságot küldött ki, majd ezután a reformtervek rövid idő alatt elkészültek. A kérdéssel az MDP Köznevelési Bizottság, Tudományos Bizottság, Agitációs és Propaganda Bizottság, valamint a Politikai Bizottság is foglalkozott.¹³

Az egyes felsőoktatási területek vonat-

¹¹ PTI. Arch. 274-21/74.

¹² *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai*, 601. p.

¹³ *Ladányi Andor: Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Tankönyvkiadó-Oktatókutató Intézet, Budapest, 1989, 34. p.

kozásában a nyár folyamán lényeges változtatások történtek. Az egyik legnagyobb negatív „átalakításon” az agrár-felsőoktatás ment keresztül, olyannyira, hogy az őszi

egyetemi reformtervek között, melyeket a Köznevelés október 15-i számában közöltek mint kormányrendeletet, az agrárképzés még csak nem is szerepelt.

Tisztelt Szerzőtársak!

A folyóirathoz beküldendő kéziratok elkészítéséhez segítségképpen közöljük azokat a szempontokat, amelyeket a tanulmányok lektorálásakor a bírálóknak vizsgálniuk kell.

Tartalom, mondanivaló (kifejtős válaszok):

1. Van a tervezetnek érdemi mondanivalója?
2. A tervezet mondanivalója összhangban van a címmel?
3. A tervezet szerkezete áttekinthető és logikus felépítésű?
4. A tervezet bevezető összefoglaló részében megfogalmazott állítások megfelelnek a tudományos közleményektől elvárható követelménynek?
5. A tervezet tartalmi része megfelelően alátámasztja az összefoglaló részben megfogalmazott tudományos állításokat?

Módszer, forma (igen, nem, részben válaszlehetőségek):

1. A szerzők a kutatási témához kapcsolódó mérvadó szakirodalmat feldolgozták és azt megfelelő módon interpretálták?
2. A szakirodalmi hivatkozások megfelelőek?
3. A felhasznált adatbázis megfelelő a kutatás célkitűzéseinek eléréséhez és/vagy a hipotézisek teszteléséhez?
4. A szerzők a kutatáshoz megfelelő elemzési, modellezési stb. módszertani eszközöket alkalmaztak?
5. A szerzők következtetései logikailag, illetve egzakt módon kellően alátámasztottak?
6. A táblázatok és ábrák kellően segítik a mondanivaló megértését?
7. A szöveg, illetve a táblázatok és az ábrák aránya megfelelő?
8. A szerzők az egyes szakkifejezéseket helyesen használták?
9. A táblázatok és az ábrák címei és forrásai megfelelően vannak feltüntetve?
10. A mértékegységek használata megfelel a nemzetközi előírásoknak?
11. Számot tarthat a téma nemzetközi érdeklődésre?

regardless of the farm size – the investment is returned by the extra revenue generated by the technology. However, the return was not proved in case of the complete machinery changes. Presumably, if the national or EU subsidy system – in form of subventions or repayable assistance, subsidized loans or interest – may provide funding for farmers to adopt precision technology elements, the precision farming would have an intensive diffusion in Hungary.

THE „GREENING’S” FIRST YEAR IN NUMBERS IN BÉKÉS COUNTY

By: Rákóczi, Attila

Keywords: common agricultural policy, cross compliance, direct paying, greening.
JEL Classification: Q18.

The 2014-2020 Common Agricultural Policy (CAP) budget and agricultural rural development cycle has brought considerable changes in the subsidy condition system. One of the significant elements of these changes is the introduction of greening regulations. The essence of greening is to increase biodiversity in the agro-ecosystem, which it intends to achieve by various components from the year 2015. During the research, we analysed the experiences of the first year based on data from the registry of the Agricultural and Rural Development Agency related to Békés County. According to the results, it can be established that considerable attention had to be devoted to it by farmers as well as agricultural regulatory agencies. Few rejections occurred related to the greening requests in the County, partial fulfilment was observed in a larger ratio. An overwhelming majority of farmers complied with the regulations, at the same time it must be noted that in the basic case most of them were exempted from mandatory compliance.

THE POLITICAL TURN AND THE ELITE OF AGRICULTURAL SCIENCE (AUTUMN 1946-1948)

By: N. Szabó, József

Keywords: university reform, transformation of the Hungarian Academy of Sciences, habilitations, professor appointments.
JEL Classification: R5, R50.

Out of several elite groups, the agricultural scientists' elite was affected least by the political turn of 1945-1946. In times of punishment lists and background checks, interventions into this very elite group were the slightest ones.

A radical political change was brought about by the Hungarian Communist Party (HCP), striving for supremacy. In 1948, the HCP drafted a comprehensive university reform, including the most well-crafted among them, the re-organisation plan of agricultural education. Due to the demand of a new personnel in the beginning socialist agriculture and its planned collectivization, the Communists needed a radical change of the agricultural education. However, a great deal of requirements was missing, especially, the personnel of academics and lecturers was hard to set up. Since requirements for personnel were not given, the political stipulations regarding academics and lecturers were omitted from the concept. An attempt was made to remove old professors who came under professional criticism. This was one of the most severe mistakes of the reform.